

Chiaroscuro: ***isang impresyon sa maamong*** ***matrimonyal ng Sining at Buhay***

Lito Casaje

DRAMATIS PERSONAE

ANTON CORDOVA 34 taong gulang, isang tanyag na Mabini artist

SANTI DE LA ROSA 25 taong gulang, isang baguhang artist sa Mabini.
Kabarkada ni ANTON

CALOY TRINIDAD 37 taong gulang, isang beteranong artist- dealer
na ngayo'y full-time dealer na lamang. Kumpadre
ni ANTON

PIO RODRIGUEZ 43 taong gulang, isang tanyag at mahusay na
pintor na nominado bilang National Artist. Dating
maestro ni ANTON

DELIA CORDOVA 19 taong gulang, musmos na asawa't maybahay ni
ANTON

MARA SANCHEZ 22 taong gulang, isang professional nude model ni
PIO RODRIGUEZ

MODELO

MGA BOSES NINA ADOR AT IBANG BARKADA NINA ANTON,
SANTI AT CALOY

UNANG YUGTO

Tag-araw ng Marso 1987. Sa isang maliit ngunit maaliwalas na “studio” sa isang lumang *apartment building* sa Padre Faura, Mabini. Kasalukuyang nag-aalmusal ng kape’t pandesal na may mantikilya si ANTON CORDOVA sa kaniyang studio, habang pinagmamasdan niya ng maigi ang kaniyang pinakahuling obra, ang “MAGSASAKA”. Siya’y nakapantalon at tsinelas lamang. May maririnig na mahinang drama sa radyo galing sa kapitbahay ngunit hindi siya maiistorbo. Mapapangiti siya kapag sumusulyap ang kaniyang paningin sa larawang nabanggit. Maya-maya’y nagmamadaling papasok si SANTI de la ROSA sa loob. Siya’y naka T-shirt, maong at sandalyas. Mabibigla si ANTON sa kaniyang pagdating.

ANTON: O. Ang aga mo—

Kukunin ni SANTI sa paligid ng kuwarto ang kaniyang kagamitan sa pagpipinta. Ang canvas na nakapatong sa easel, larawan, mga brush, palette, at sari-saring kulay na Grumbacher oil tubes. Bubuklatin rin niya ang isang litratong naka-tupi sa singit ng easel at pagmamasdan ito. Ilang sandaling katahimikan. Maya-maya’y sisimulan niya ang pagpipinta.

ANTON: (mapapansin niya ang tahimik na pagpipinta ni SANTI). Isang linggo mo na’ng tinatra-baho ‘yan—

Hindi kikibo si SANTI. Patuloy pa rin siyang magpipinta.

ANTON: Hindi pa ba tapos?

Sandaling katahimikan.

ANTON: Hoy—

SANTI: Ha? (lilingon siya kay ANTON. Babaling siya muli sa kaniyang pinipinta) Kukunin ‘to ngayong hapon. Mga alas dos daw.

ANTON: Hirap ng may-deadline ‘no—

SANTI: Sinabi mo.

Sandaling katahimikan.

ANTON: Kumain ka na ba?

SANTI: Almusal? Hindi pa.

ANTON: Gusto mo'ng kape?

SANTI: Kahit ano. Basta papainit. (ngingiti siya-pabiro) Huwag lang beer.

ANTON: (ngingiti) Hmm— kape't pandesal lang 'to
Hindi nakapamilya si misis. Walang datung.

SANTI: Okay lang.

ANTON: 'Di bale. May mantikilya naman.

SANTI: Gusto mo, 'tong pintura'ng inumin ko.

ANTON: Huwag naman. Sayang Mahal masyado para pang-almusal.
Grumbacher din 'yan.

SANTI: Amuyin ko na lang kaya.

ANTON: Puwede rin. Mabubusog ka pa. Makakakita ka nga lang ng kulay. At saka TB ang aabutin mo.

SANTI: Nakakatawa 'no. Nakaka-afford tayo ng Grumbacher at saka mga imported na brush pero hindi tayo makabili ng pizza.

ANTON: Anong hindi— kabibili ko lang sa inyo ng Shakey's kahapon. Masyado ka namang makakalimutin.

SANTI: Oo nga pala. Isa lang kasi'ng nakain ko.

ANTON: Pasensiya ka. Ang bagal mo kasi. Inunahan ka tuloy ni Caloy. Lima'ng kinain. E family size yon— Nag-tae nga.

SANTI: Dumaan na ba si Caloy?

ANTON: 'Di pa. Bakit, may usapan kayo?

SANTI: 'Di nga ba. Ibebenta niya 'to.

ANTON: Akala ko ba, kukunin na 'yan.

SANTI: 'Yung isa'ng sinasabi mo. 'Yung "RICEFIELD."

ANTON: E 'yan, may may-ari na?

SANTI: Oo.

ANTON: Mukhang kailangang-kailangan mo ng datung ngayon a.

SANTI: Sino ba'ng hindi?

ANTON: I mean, mukhang malaking kailangan mo.

SANTI: Pang-tuition ng utol ko.

ANTON: Tuition?

SANTI: Hindi pa niya bayad ang balance. Hindi siya makakakuha ng finals.

ANTON: Magkano lang ba 'yon. Wala pang limang daan 'yon.

SANTI: May bibilhin pa ko.

ANTON: Hirap sa yo, gastos ka ng gastos. Alam mo naman sa trabahong ito. Biglang meron, biglang wala.

SANTI: Nag-sermon ka na naman. Ang aga-aga. Pag pumangit 'to.

ANTON: (tatawagin ang asawa sa loob) Delia!

Sandaling katahimikan

ANTON: Delia!

Sandaling katahimikan. Pagmamasdan niyang muli ang obra. Mapapansin nito ni SANTI.

SANTI: Hoy, baka matunaw 'yan.

ANTON: Hindi matutunaw to. Dugo't pawis ang pininta ko rito.

SANTI: Mukha ngang duguan ang itsura.

ANTON: May pagka-violent kasi ang tema. Alangan namang mag-protest painting ka na walang violence.

SANTI: Puwede. Subliminal.

ANTON: Subliminal— sa mga nangyayari ngayon sa kapaligiran, komedya ang labas, kung subliminal. Yang ginagawa mo— subliminal violence.

SANTI: (magpapatawa) “MGA NAGHAHAMPASANG ROSAS” (sandaling katahimikan) ‘Yung kape ko, ano ba.

ANTON: (tatawagin muli ang asawa) Delia!

DELIA: (mula sa labas) Ow.

ANTON: Pahinging kape. Kay pareng SANTI. Atsaka pandesal kung mayroon pa.

DELIA: (mula sa labas) Sandali. Pinaliliguan ko ang mga bata.

ANTON: Mamaya na ‘yan.

SANTI: Saan ang katulong mo?

ANTON: Umuwi kaninang madaling araw.

SANTI: Sa probinsiya?

ANTON: Pinauwi sa kanila. Tumelegrama ‘yung kapatid
Malubha raw ang tatay.

SANTI: Baka ginapang mo na naman.

ANTON: Tarantado ka talaga. Ayun nga palang dahilan kung ba’t ako yagit ngayon.

SANTI: Pinagbaon mo si Eden— (sandaling katahimikan sisikuhin niya si ANTON) Sigurado ka walang nangyari.

ANTON: Tang-ina— Santi— Ayoko ng ganiyang biro. Baka marinig ka ni Delia.

Sandaling katahimikan

SANTI: Hmmm.

ANTON: Anong oras kayong magkikita ni Caloy?

SANTI: Sabi ko, alas diyes. Anong oras na ba?

ANTON: Ewan. Pasado alas diyes na siguro.

Sandaling katahimikan

ANTON: (tatawagin muli ang asawa) Delia.

SANTI: Huwag mo nang kulitin. May ginagawa pala.

ANTON: Akala ko ba, hindi na yan kukunin.

SANTI: Sinong maysabi?

ANTON: Sabi mo kahapon. Nadukutan kamo ‘yung buyer.

- SANTI: Pinuntahan ako kagabi sa bahay. Nakahiram daw siya sa girlfriend niya.
- ANTON: Buti pa siya.
- SANTI: Buti pa siyang alin? Pasalamat ka nga, kumakain tayo ng tatlong beses isang araw. E ‘yung ibang mga artists diyan, gutom.
- ANTON: Talagang starving artists.
- SANTI: (mapapatigil siya sa pagpipinta) Alam mo, nagtataka ako kung bakit may mga weirdong tulad nitong turistang nag-komisyon sa ‘kin kopyahin ‘tong litrato para gawing painting— Samantalang puwede naman niyang pa blow-up kung gusto niya. Anong ginagawa ng photography— Ba’t ba gusto niya ng painting version— sagutin mo nga— e wala ka-feeling-feeling. Gusto pa niya kamo, eksaktong eksakto sa litrato. Walang iibahin.
- ANTON: Pina-blow-up na sana niya sa Kodak, ano.
- SANTI: Oo nga. Ang weird no. At saka kopyang-kopya ang gusto niya. Hindi mo bibigyan ng interpretasyon. Talagang sakripisyo.
- ANTON: Sakripisyong mortal, kamo.
- SANTI: Hindi mo tuloy mabigyan ng kahit kaunting feeling. Hindi mo maipamahagi ang estilo mo. Kahit katiting man lang. O ma-inspire ka para masabi mo naman na kahit papano, may na-contribute ka sa kinopya mo dahil a little of you is there— a little of your impression on how you see the picture.
- ANTON: A little of your imagination and genius.
- SANTI: Kahit papano, di ba E putangina— kaya boring—
- ANTON: Huwag ka nang mag-ambisyong mag-share pa ng kahit kaunti sa statement o world view mo sa damuhung ginagawa mong yan dahil hindi ka nila bibigyan ng pagkakataon. Isipin mo na lang na dalawang libong pisong matatanggap mo sa sakripisyong ‘yan.
- SANTI: Exploitation of the first order.
- ANTON: Alam mo pala e, ba’t ka nagpapa-exploit?
- SANTI: Kailangan e. Atsaka, mutual exploitation naman.
- ANTON: ‘Di titiisin mo.

- SANTI: Kung hindi ko lang kailangan talaga— kaya tingnan mo. Walang ka-feeling-feeling. FLAT.
- ANTON: Parang pinagdaanan ng xerox machine. Saan ka naman makakakita ng plakadong-plakadong painting na tulad niyan— Mas maganda pa nga sa xerox e dahil ang xerox, black and white. E ito, colored. Ang kikinang pa.
- SANTI: Para akong gumamit ng Kodacolor gold.
- ANTON: Oo nga ‘no.
- SANTI: Kaya nga sa kuwarta ko na lang ine-equate ‘tong mga oras na ‘to.
- ANTON: Bakit, hindi ka mahilig sa rosas? Nature din yan.
- SANTI: Mahilig. Pero sa sarili kong rosa. Sarili kong likhang rosas.
- ANTON: Hindi bale. Nakakagawa ka naman ng mga serious works. ‘Yung mga obra mo, okay naman. ‘Yung talagang maipagmamalaki mo.
- SANTI: (patuloy siyang magpipinta) Oo nga. Ang kaso naman, hindi nabebenta. Hindi pambili ng bigas.
- ANTON: Sabagay, Di tulad niyan. (ituturo niya ang pinipinta ni SANTI)
- SANTI: ‘Di tulad nito.
- ANTON: Nasusuka ka na ba?
- SANTI: Hindi pa naman.
- ANTON: Pag-bayad sa’yo, mag-blow out ka.
- SANTI: Oo ba. ‘Yun lang pala.
- ANTON: Huwag sa Mister Donut. Baka Honey Dipped na naman ang iblow-out mo. Tsaka kape.
- SANTI: Lechon at beer, puwede na?
- ANTON: Okay— anything, basta may beer.

Sandaling katahimikan

- ANTON: Hamot may bibili rin sa mga obra mo.
- SANTI: Magbibig anghel ka sana.
- ANTON: Hindi mo pa lang oras ngayon. Kaniya-kaniyang panahon lang yan.

SANTI: Seasonal din pala.

ANTON: Hindi ka pa lang nakakarating do'n. But once you're there, sunud-sunod na 'yan. Panatiliin mo lang na maganda ang attitude mo.

SANTI: Saan?

ANTON: Sa lahat ng bagay. Sa craft mo. Sa pamilya mo. Sa mga kaibigan mo. Sa sarili mo. Sa buhay. SA KAN'YA.

SANTI: Hindi ako nakakalimot diyan. Lalo ang tumawag sa Diyos.

ANTON: Di mabuti. Just keep that up, okay ka na.
Tingnan mo 'ko.

SANTI: Pero nandito ka pa rin.

ANTON: Well, choice ko to. Mas pinili kong mag-starving artist kaysa sa humalik sa puwit ng mga bureaucrats na 'yan.

SANTI: Kailangan mo ba talagang mag-compromise para mag-tagumpay?

ANTON: In a way, yes. Lalo na sa mga katulad natin. Hindi naman tayo anak mayaman. Rich artists can practically do things on their own and at the same time avoid being exploited. But we can't. Kailangan nating mabuhay. Buti nga kahit papaano, nakakapinta pa tayo ng gusto natin. 'Yung iba dyan, nagde-design na lang ng briefs. Kagaya nung isang classmate ko. Hindi nahahasa ang craft nila. Suwerte pa tayo. (sandaling katahimikan) Mabuti pa nga 'yung mga nagje-jeepney design o pottery design o buckle design atsaka sa mga sinturon—

SANTI: Oo.

ANTON: Kasi, kahit na nagkokomersyal sila, their art forms still reflect certain Filipino values. A sense of identity kung бага, kagaya ng jeepney design—Pinoy na Pinoy yan. Kultura natin ang pinausbong dyan. O 'yung tinatawag nila ngayong New Wave in Filipino Art. Mixed Media ng mga old materials gaya ng gubat, o mga kahoy-kahoy o mga bahay ng langgam—Very original di ba. Yet, sariling atin. (sandaling katahimikan) gaya ng mga obra mo. Hindi pang-masa ang style mo. 'Yang pa abstract-abstract mo. Atsaka ang tema mo.

SANTI: So? Wala na sila ron. Yan ang trip ko e. Besides, I refuse to be dictated by my audience.

ANTON: Do you have an audience?

SANTI: Of course!

ANTON: (pabiro) The public at large!

SANTI: (mapipika) Anton, umagang-umaga kung anu-anong—

ANTON: Well, if you don't wanna give in to your audience's demands, don't blame yourself kung hindi mabenta 'yang mga obra mo.

SANTI: Maling prinsipyo naman 'yan, 'Ton. Kaya nga obrang tawag mo dahil hindi ka nagco-compromise.

ANTON: Hindi compromise 'yon.

SANTI: E ano?

ANTON: Investment.

SANTI: Investment?

ANTON: Investment for your future audience. Your chance to develop an audience first before plunging yourself into more estoteric forms and themes. Para safe ka.

SANTI: Ganon ba ka-unusual ang mga paintings ko?

ANTON: 'Yung mga obra mo, oo. Masyadong elitist.

SANTI: Elitist!

ANTON: Pang burgis. Hindi naman ikaw 'yan. Hindi ka naman burgis. You're not true to your artwork. Saan mo ba pinag-kukukuha 'yan?

SANTI: Hindi ko kinopyang mga 'yan.

ANTON: Hindi ko sinabing kinopya mo. Ang sabi ko lang, your paintings don't speak of yourself.

SANTI: But it may speak of my dreams. My wants, my ambitions, my desires—

ANTON: Your subconscious—

SANTI: RIGHT!

ANTON: Maiintindihan kaya ng masang Pilipino'ng mga nasa subconscious mo?

SANTI: Bakit hindi? Ang mga pangarap ko'y hindi siguro nalalayo sa mga pangarap nila.

ANTON: Paano ka nakasisiguro?

SANTI: Pareho kami ng mga layuni— Parehong—

ANTON: Abstract, maiintindihan ng masa?

SANTI: Depende kung gaano ka-abstract. Bakit, masyado bang—

ANTON: It's 20 years ahead of its time!

SANTI: Wow, pinatataba mo naman ang puso ko—

ANTON: Masyadong high-brow.

SANTI: Ganon ka-advance?

ANTON: Kaya after 20 years ka pa makakatikim ng caviar at imported vintage wines. Tiis ka muna sa Mister Donut at pizza.

SANTI: 'Tang-ina mo. Kala ko pa naman, totoo.

ANTON: Pero seriously, o— (itataas ang kaniyang kanang kamay)

SANTI: Ano?

ANTON: Hindi ba high brow 'yan? 'Yung kanan nga lang ang nakataas. Kung gusto mo 'yung kaliwa, o. (itataas naman ang kaliwa niyang kilay)

SANTI: (akmang itatapon ang kaniyang pinipintang canvas) Ibabalibag ko kaya sa'yo 'to—

ANTON: Subukan mo't mawawalan ka ng pang-tuition sa utol mo.

SANTI: Wala ka ring blow-out.

ANTON: O, sige, sige—

SANTI: (mapapansin niya ang 'MAGSASAKA' ni ANTON) Akala mo naman, obrang-obra na 'yang ginawa mo.

ANTON: Hindi nga ba? Ibang-iba ang quality— Sophisticated, yet earthy.

SANTI: Sophisticated ba ang ipakita mo ang violence ng massacre?

ANTON: Protest painting nga, ano ka— kaya nga social realism e.

SANTI: Sa palagay mo, isasabit nila sa dingding ng bahay nila 'yan?

ANTON: Bakit hindi— If I was able to show the truth— it's the sincerity of experience that counts.

SANTI: But it isn't decorative. So it doesn't enhance beauty. Walang homey appeal. Ask any interior designer kung papayag silang ikabit 'yan sa bahay ng mga kliyente nila.

- ANTON: Bakit, for beautification lang ba ang function ng isang work of art? May sinasabi naman to a. Besides, art is not made to be understood, wika nga ni Picasso. If we appreciated any beauty of nature, like the chirping of a bird, we don't wonder anymore why we appreciate them. We don't need to understand what a bird is saying, 'di ba?
- SANTI: That is because they're birds. But we're humans. And as human beings, we have to understand each other because art is supposed to be universal. Besides, I dislike the chirping of birds.
- ANTON: O. Na-pika ka na— Hirap sa yo—

Sandaling katahimikan

- ANTON: O, siges na nga— You're painting is like the chirping of a bird.

Tatawa si ANTON. Hindi kikibo si SANTI. Maya-maya ay darating si DELIA na may dala-dalang tray ng pantimpla sa kape. May ilang mga pandesal din na may mantikilya.

- ANTON: O. Finally, dumating din!
- DELIA: E pano, nag-igib pa ko sa baba. Walang tumutulo sa banyo.
- ANTON: E di tinawag mo sana ko.
- DELIA: Di ka ba tinawag ni Boyet?
- ANTON: Hindi.
- DELIA: Pinatatawag kita kay Boyet. Sabi, nagpipinta ka raw.
- ANTON: Sinungaling 'yang batang yan— Tawagin mo nga! BOYET!
- DELIA: Huwag na. Kapapaligo lang, papaluin mo na naman (habang nagtitimpla ng kape) O, pare— (iaabot niya ang isang tasa ng kape kay SANTI)
- SANTI: Salamat, mare. Naistorbo ka namin.
- DELIA: Hindi. Okay lang. Ikaw, 'Ton, gusto mo pa?
- ANTON: Siges nga.

DELIA: (magtitimpla siya ng kape para sa asawa) Ang aga mo yata, pare.

SANTI: May usapan kami ni Caloy. Pero hanggang ngayon, wala pa.

DELIA: Hindi ka na nasanay sa taong yon. Laging atrasado. Bakit, maniningil kayo?

SANTI: Siya lang. Tapos, ibebenta niya ‘tong “HARVEST” ko.

DELIA: (kay ANTON) Ikaw nang magtimpla ng asukal. Baka matamisan ka na naman.

ANTON: Hindi ka pa ba sanay sa timpla ko— Paano ka makaka-appreciate ng timpla ng mga kulay dito, kung sa kape—

DELIA: Isa lang ang nakasanayan ko sa timpla mo.

ANTON: Alam ko na ‘yan. Huwag mo nang ituloy. Nakakahiya. Nandito si pare.

DELIA: Si pare lang naman.

ANTON: Ano’ng tanghalian natin?

DELIA: Sinigang na baboy.

ANTON: ‘Yung maanghang?

DELIA: Oo.

ANTON: ‘Yung maanghang na maanghang?

Hahawakan niya’t tatapikin sa puwet si DELIA. Papaalis na sana siya nang—

DELIA: Kulang ‘tong ibinigay mo sa ‘kin.

Kukuha si ANTON ng sigarilyo sa kaniyang bulsa at iaabot niya ito sa kaniyang asawa.

ANTON: O.

DELIA: (kay SANTI) Maiwan muna kita, pare.

SANTI: Sige, mare.

Tuluyang aalis si DELIA.

ANTON: 'Yang asawa kong yan. Kahit ganiyan 'yan, napapakinabangan.

SANTI: Mabait naman talaga si Mare. Ikaw lang e.

ANTON: Kung hindi ko pa tinuruan 'yan, naku— baka akong nahihirapan ngayon.

SANTI: Anong turo?

ANTON: Walang kaalam-alam 'yan, kala mo. Fourteen years old 'yan nung pinakasalan ko. Galing probinsiya.

SANTI: Ilang taon ka no'n?

ANTON: Thirty.

SANTI: Mahilig ka pala sa bagets a.

ANTON: Nagkataon lang.

SANTI: Tapos—

ANTON: Ayun. Tinuruan ko siyang mag-appreciate sa art. Sa painting. Sa mga kulay. Ganon— Ngayon, nakakaintindi na.

SANTI: Matagal na rin kayong kasal, no.

ANTON: Four years na.

SANTI: 'Yung iba nga diyan, asawa nilang dealer nila.

ANTON: Okay 'yon. Pero huwag kang magpapalakad sa mga 'yon. Dahil uunahin nilang ibenta 'yung trabaho ng asawa nila bago sa'yo. Sasabihin nila, "nabenta na 'yan. Ito na lang." (sandaling katahimikan) Sana magtagal kami.

SANTI: Magtatagal kayo. Huwag ka lang magkukulang sa kaniya.

ANTON: Hindi ako nagkukulang, Santi, lalo na sa kama.

SANTI: Hindi 'yan ang ibig kong sabihin.

ANTON: E Ano?

SANTI: Bilang ama. Pagkain, sustento. Ganon.

ANTON: 'Magsalita ito, kala mo may pamilya. Subukan mo kayang mag-asawa at tingnan natin kung gaano kadali ang sinabi mo.

SANTI: Kaya nga ayokong mag-asawa e.

ANTON: 'Yan ang sabihin mo. Kaya wala kang motivation na magsumikap e. Pansarili mo lang ang iniisip mo.

SANTI: Ayoko kasing magka-problema.

ANTON: Hindi ganon ka simple ang buhay.

SANTI: Hindi rin ganito ka simpleng mabuhay. Ang maging pintor. Lalo na kung ikaw ang maglalako ng sarili mong trinabaho— Dyahe. Nakakababa, ‘di ba?

ANTON: E bat ka maglalako— Kaya nga nandiyan ang mga katulad ni Caloy e. Kaya naman niyang mag-deal mag-isa. Nakakaintindi naman siya. Artist din ‘yan.

SANTI: E bat minsan, sumasama ka sa kanya?

ANTON: Mga rare cases lang ‘yon. ‘Pag hindi maiwasan.

SANTI: Tulad ng ano?

ANTON: Pag garapal ‘yung buyer. Alam mo naman ‘yang iba diyan. Takutan muna bago magbayad. Marami ring balasubas na mga buyer— In fact, ‘yung ibang mga dealers, kung di mo kilala, lolokohin ka. Kayat hindi ko alam kung anong ginagawa ng gobyerno natin. Puro na lang mga kilalang senior artists ang pina-patronize nila. Paano naman ‘yan mga baguhang may talent kagaya mo? Bat ‘di nila bigyan ng chance na ma-share ang kanilang talino sa painting. Ang mga katulad n’yo ang may kailangan ng government support, hindi ‘yung mga kilala na. Paunlarin nila ang mga deserving artists sa bayan natin. ‘Di ‘yung sila-sila, o tayo-tayo lamang.

SANTI: Parang narinig ko na ‘yan a.

ANTON: Ang alin?

SANTI: (ngingiti) Ang sila-sila- tayo-tayo.

ANTON: Nagpapatawa ka a.

SANTI: Nagpapatawa ka ba?

ANTON: Hindi ba— tama ako.

SANTI: Oo. Ang tagal ko nang napansin ‘yan. Tulad ko. O tulad mo— May mga talent naman tayo. But we deserve a break. Para hindi tayo napipilitang gumawa ng mga gumamela’t water lily. O puro harvest at ricefield o rosas na lang. O gaya nito— (itutukoy niya ang kaniyang pinipinta) ‘Di bale na sana kung katulad natin ‘yung mga may-kayang artists diyan sa San Juan. O sa Greenhills. O sa Makati. Sila— kaya nilang mabuhay na hindi nagko-komersyal. Dahil may pera sila. Kahit hindi sila siguro magtrabaho. Pwede silang mag-serious o mag-pure

art' hanggang sa gusto nila. Mag obra ng mag obra— 'Ba, ang mahal yata ng gamit ngayon. Gutom ka kung hindi mo mabawi ang gastos mo.

ANTON: Kaya kayang-kaya nilang mag-experiment. Nakuwento ko ba sa inyo no'n? Nu'ng sumali ako sa Pinaglaban Group. Kabarkada ko rin kasi ang mga yon e. First time ko non. Group exhibit namin. Nung opening, lahat sila nakabenta. Ako lang ang hindi. Ang sama ng loob ko. Parang gusto ko nang mag-quit. Wala yata akong talent, sabi ko sa sarili ko. Imagine, lahat sila, ako lang ang hindi.

SANTI: Nu'ng mga succeeding days, may nabenta ka?

ANTON: Wala pa rin.

ANTON: Tapos, sinali nila uli ako. After two years. Kailan ba non? Mga '79 yata. Sabi ko, huwag na kaya, dyahe. Hindi na naman ako makakabenta. Pero sabi nila, 'okay lang. Who knows, by this time, baka makabenta ka. Pana-panahon lang iyan e.' Sumali uli ako. Alam mo, sa opening, out of 9 titles na ginawa ko, dalawa lang ang natira! Ang tuwa ko non! Nag-blow-out ako. Cash pa 'yung tatlo. Inumaga kami. Tuwang-tuwa sila sa akin. Biro nga nila, next time daw, 'di na nila ko isasali— Nakakasira daw ako ng diskarte.

SANTI: E 'yung dalawa?

ANTON: Nabenta rin kinabukasan. Kaya nga wala na ko sa exhibit nung pangatlong araw e.

SANTI: Okay a.

ANTON: (kay CALOY) Kaya pare ko, kaunting tiyaga. Anong malay mo, mapag-tripan nilang mga ginawa mo— You just can't please everyone.

SANTI: Pana-panahon din 'yan kasi e.

ANTON: Alam mo, Santi, napag-isip-isip ko, hindi rin e. Kasi—

SANTI: Ano?

ANTON: 'Pag nakuha mo nang pulso ng masa, maaring pati A and B kasali— Okay ka na.

CALOY: Ano, may formula ba?

ANTON: Wala. Kasi, kung mayroon, mayaman na tayo ngayon. Palagay ko, 'yung truthfulness mong importante. 'Yung sincerity mo sa mga tema at technique na ginagamit mo na babagay rin sa tema mo. 'Yung passion mo. Kahit anong mood pang ipakita mo, basta nasa kaibuturan nito (ituturo niya ang puso) At taimtim. Siguradong kakagatin— kahit anong paniniwala mo.

At biglang susulyap si CALOY TRINIDAD sa pinto.

CALOY: TAMA! Pero baka may makarinig sa inyong taga Makati diyana— Dakdak kayo ng dakdak.

ANTON: (pabiro ngunit animoy seryoso). Hoy! Umalis ka dito. Taga-Mabini ka ba?

SANTI: Tang-ina mo, Caloy! Dumating ka pa!

CALOY: Sorry, boss. Na-stranded ako sa bahay e.

ANTON: Bakit, nag-away na naman kayo ni Nini, no. Anong ginawa mo?

CALOY: Wala.

ANTON: Anong wala?

CALOY: Inumaga lang ako ng inom kagabi.

ANTON: Kaya pala e.

CALOY: Pano ako hindi uumagahin e, maghaponng naki-paglasingan 'yung buyer ko. Gusto yatang ubusin lahat ng beer sa Mabini. Anong magagawa ko. Baka hindi ibigay 'yung balance mo. (kukunin ang pera sa kaniyang wallet at ibibigay ito kay ANTON). O—

Tatanggapin ito ni ANTON.

ANTON: Pinatawad mo?

CALOY: Hindi, oy. kahit na pagapangin pa niya ko sa kalasingan, naka-imprensa na sa utak ko ang presyo n'on.

ANTON: E 'di three-five 'to.

CALOY: Bilangin mo.

ANTON: (agad na isisilid sa kartamuneda ang pera) Huwag na.

CALOY: Bilangin mo para sigurado. Mamaya, magastos mo ‘yung iba, tapos ‘di mo alam— Akalain mo pang kulang ‘yang binigay ko.

ANTON: O, sige— (dudukutin muli ang kartamuneda at bibilangin ang pera)

SANTI: ‘Ton, tatlong case ang kontribusyon mo mamaya a.

ANTON: Oo ba.

SANTI: Tsaka tatlong crispy pata.

ANTON: (pagkatapos bilangin ang pera) Bakit tatlong libo lang ‘to?

CALOY: Kinuha ko ‘yung five hundred. Kailangan ko kasi kanina e. Binigay ko sa misis ko. Kulang ‘yung komisyon ko e. Okay lang? Hiram lang naman. Babayaran ko sa susunod na deal.

ANTON: Okay lang— Nand‘yan na e. Kaya pala pinabilang-bilang mo pa. Gumi-gimmick ka pa. Sigurado bang kay kumare napunta ‘yung pera a.

CALOY: Oo. Gusto mo, tanong mo pa sa kaniya. Pero kung ‘di ko nga sa kanya binigay, ano naman ang pakialam mo.

ANTON: Wala nga. Babayaran mo naman e. Kaya lang hindi na kita pahihiramin.

CALOY: Sa kaniya ko inabot— ikaw naman o. ‘Di ka na mabiro.

ANTON: Dapat naman. Anim ang anak mo.

CALOY: (kay SANTI. Tinitingnan niya ang pinipinta nito) O, ano hindi pa ba tapos ‘yan?

SANTI: Finishing touches na lang.

CALOY: Akala ko ba, akong late— E ‘di pa pala tapos.

SANTI: Nilalapatan ko lang ng cream sa dahon.

CALOY: (habang tinitingnan ng maigi ang painting) Kopya-kopya a. Ultimo pahid.

SANTI: ‘Yan ang gusto ng Australyano e, ‘di sundin.

CALOY: Ibigay ang hilig.

SANTI: (habang patuloy siyang nagpipinta) Sigurado bang magbabayad yon?

CALOY: Oo. Kung hindi di, papu-pulis ko siya.

ANTON: Nag-deposit naman yata, 'di ba?
SANTI: Hindi.
ANTON: Ha? Bat 'di mo hiningan?
CALOY: E, checkeng ibibigay e. Sabi ko, i-cash na lang niya pagkuha niya.
SANTI: 'Di kaliwaan.

Sandaling katahimikan.

Maya-mayay mapapansin ni CALOY ang obra ni ANTON na nakasandal sa easel.

CALOY: Kanino 'to?
ANTON: Sa 'kin. Bakit?
CALOY: Political na naman.
SANTI: (habang nagpipinta) Committed artist daw 'e. Social commentary.
CALOY: (bubuntong-hininga) Ay naku, walang bibili niyan.
SANTI: Sabi ko nga, iregalo mo 'yan, kahit sa CR, 'di nila isasabit 'e.
ANTON: Bakit, ireregalo ko ba? Ibebenta ko ba?
CALOY: E anong gagawin mo?
ANTON: Wala. Dito lang.
CALOY: Sa'yo lang a.
ANTON: Masama ba? Ginawa ko to dahil gusto kong gawin.
SANTI: Sabagay, ikaw naman ang gumastos diyan. You can do anything with it.
CALOY: Puwedeng isanla. Puwede rin gawing collateral. Mapapakinabangan mo rin 'yan.
ANTON: Kagaya ngayon, pinagtitripan ko.
CALOY: Baka mabuhay 'yan, pare.
SANTI: (magpapahid ng pawis sa kaniyang panyo) O, tapos na.
CALOY: Patingin nga— (lalapitan 'yung painting. Pagmamasdan ito) Photo finish a.

SANTI: Okay ba?

ANTON: Anong title niyan?

SANTI: Wala. Ewan ko.

ANTON: Lagyan mo ng title.

SANTI: Hindi naman sa ‘kin to e.

ANTON: (magbibiro) Alam ko na.

SANTI: Ano?

ANTON: “PURGA!”

CALOY: Bakit?

ANTON: Purgang-purga na kasi siya habang ginagawa niya ‘yan e.

SANTI: Hindi. Ang magandang title ay ‘SUKA!’

CALOY: Sukang Iloko?

SANTI: Sukang-suka na ko sa ganitong pagko-komersyal.

CALOY: Hamo’t mamaya, pagbalik mo, magsusuka ka sa blow-out mo.

SANTI: Balik ka agad ‘a. kailangan ko ng pera bukas.

CALOY: Oo. Mamaya 5:30 sa Dunkin Donut.

SANTI: Sige. Kahit na alas seis.

CALOY: Okay. (kukunin niya ‘yung canvas at maingat na babalutin ng Manila paper at nylon cord na galing sa kaniyang mumurahing portfolio)

SANTI: Ingatan mo.

CALOY: Oo.

ANTON: (mapapansin niya si CALOY) Ever ready ka pala sa mga balutan a.

SANTI: Dapat.

CALOY: Nagi-improved na siyempre. Full-pledged dealer na e.

ANTON: (kay CALOY) Wala ka na bang balak mag-pinta muli?

CALOY: Huwag muna nating pag-usapan ‘yan.

ANTON: Bakit, may talent ka naman ‘a.

CALOY: Kung may talent ako, hindi na sana ako nagbebenta ng mga gawa n’yo.

ANTON: Kala ko ba, sabi mo, mas malaking kita ng pagbebenta kaysa sa pagpipinta?

CALOY: Sa kin, oo. Dahil ‘di naman nabebentang mga gawa ko. Kung nabibili ba’y, ‘di nag-pinta na lang ako.

SANTI: Sabagay, komisyon lang ang nakukuha mo. Kung ikaw ang gagawa, iyong-iyong.

ANTON: Makakabenta ka rin. Ituloy mo lang ang pagpipinta. Sayang naman kung ‘di mo pina-practise ang kamay mo. Kinuha mo yan e.

SANTI: Fine Arts ka ba?

CALOY: Oo.

SANTI: Saan?

ANTON: (kay SANTI) Three years ahead sa ‘kin ‘yan. Sa UST.

SANTI: Natapos mo?

CALOY: Oo naman.

SANTI: ‘Yon pala e. Ako nga, hanggang third year lang.

ANTON: PWU ka, ‘di ba?

SANTI: Nung first two years. Tapos, lipat akong UST.

ANTON: Ba’t di tayo nagkita?

SANTI: 1984 non, ano ka—

ANTON: Nga pala 74 ako. (kay CALOY) Ikaw?

CALOY: 71. Tagal na.

ANTON: ‘Di naroon ka nung mag-martial law—

CALOY: Oo. (sandaling katahimikan) ‘Di naman ako prolific e.

Sandaling katahimikan

CALOY: Sige. Mauna na ko sa inyo.

ANTON: Kita tayo mamaya.

SANTI: Ikaw. Wala ka namang lakad yata.

ANTON: Pupunta ko kina Pio mamayang alas tres. Papakita ko ‘tong gawa ko.

SANTI: Sinong Pio?

ANTON: Pio Rodriguez. ‘Yung senior artist.

SANTI: Kilala mo 'yon?
ANTON: Naging teacher ko sa Visual Composition. Kararating lang niya galing Europe. (kay CALOY) Naabutan mo ba 'yon?
CALOY: Hindi. Sandali lang yata siya nagturo, 'di ba?
ANTON: Alam ko, mga two sems lang. Tapos, nagpinta na lang ng nagpinta. Guest lecturer siya namin n'on.
SANTI: Wala pa siya sigurong studio n'on.
CALOY: Nagturo rin siyang UP pagkatapos. Pero sandali lang.
ANTON: Ah.
CALOY: O, sige.
ANTON: Sige. Hahabol ako. Baka magtagal ako don e. Alas nueve pa naman. Nandon pa kayo n'on, 'no?
SANTI: Talagang hihintayin ka namin. Magblow-blow-out ka e.
ANTON: 'Nga pala.
CALOY: Sige.

Lalabas si CALOY

ANTON: Sige, CALOY. Ingat.
SANTI: (sisigaw sa labas) THANK YOU.

Ilang sandaling katahimikan

SANTI: Mukhang frustrated talaga si Caloy, 'no—
ANTON: Liliwanag din ang isip niya. Magtiyaga lang siya, makakabenta rin 'yan, makita mo.
SANTI: Pero komersyal din.
ANTON: Hindi. Kahit seryoso. Pati ikaw. Huwag ka lang titigil gumawa ng gusto mong gawin.
SANTI: Ang kaso, magastos.
ANTON: 'Di bale. Investment mo rin 'yan. Kungbaga, portfolio mo. Maglaan ka ng pera para diyan. Okay lang kung mag-komersyal ka. Paminsan-minsan lang naman e. Practice din 'yan.

SANTI: E ang kaso nga, madalas. Ikaw rin, ‘di ba?

Mapapangiti si ANTON na animoy may gustong sabihin. Sandaling katahimikan.

ANTON: Wala tayong magagawa. Kahit na ayaw natin, kailangan.

SANTI: Pagawa sa’yong isang litrato ng limang beses, tingnan natin kung di ka mahasa.

ANTON: (mapapansin niya ang “HARVEST“ ni SANTI) O, ‘yung “HARVEST“ mo, hindi mo pinadala.

SANTI: Bukas na lang. Aayusin ko pa ‘yung mga palay ‘e.

Papasok si DELIA may dalang kanin.

DELIA: Antonio, kain na!

ANTON: (sisigaw) Oo! (kay SANTI) Tara. Dito ka na kumain.

SANTI: Nakakadyahe na yata, ‘Ton.

ANTON: Hmm— Nahiya ka pa (pabiro) Mayroon ka ba n’on?

SANTI: Sabagay— Wala nga—

ANTON: Sinabi mo. Tara na. Kain na.

Unti-unting didilim ang entablado.

IKALAWANG YUGTO

Makalipas ang tatlong oras. Alas tres kinse ng hapon. Sa studio sa bahay ni G. Pio Rodriguez, isang tanyag at mahusay na pintor. Nagpipinta siya ng kaniyang panibagong obra: isang balinkinitang babaeng nakahubad na nakaupo sa harap nito. Patapos na si PIO at kasalukuyang nasa finishing touches” na. Habang nag-uusap sila ni ANTON ay pinagmamasdan niya ang pagbibigay buhay ni PIO sa modelo sa paligid ng canvas. Maaliwalas ang studiong iyon. Presko at may sikat ng araw na sumisilaw sa kaliwang parte ng kuwarto na pinaglalagyan ng ilang icons, antiques at ibang mga larawan ng sarili niyang likha. Medyo makalat ang lugar na ito.

PIO: Sandali lang a— Matatapos na

ANTON: Okay lang. Pagod na rin siya e. Tapusin mo na.

Ilang sandaling katahimikan. Susuriin din ni ANTON ang paligid ng studio habang umiinom siya ng isang baso ng iced tea. May kasamang cupcake ito.

PIO: (habang gumuguhit) Kamusta ka na?

ANTON: Heto.

PIO: (susulyap siya kay ANTON at mapapansin ang nakabalot na canvas sa ibabaw ng silyang nasa tabi niya) Sa’yo ba ‘yan?

ANTON: Oo. Pakikita ko sana e.

PIO: Latest mo?

ANTON: Oo.

PIO: Tungkol saan?

ANTON: Socio-political.

PIO: ‘Yung uso ngayon?

ANTON: Matagal na.

Sandaling katahimikan.

ANTON: Okay lang ba?

PIO: Ang alin?
ANTON: Ang pakita ko sa'yo.
PIO: Oo ba. I'd be glad to.
ANTON: Objective comment a.
PIO: Kailan ba ko naging personal?
ANTON: Sabagay.

Sandaling katahimikan.

PIO: (habang patuloy pa rin siyang gumuguhit) Ano bang pinag-aabalahan mo ngayon?
ANTON: Wala. May mga commissioned projects ako. Mga pending na trabaho sa mga turista.
PIO: Any exhibit?
ANTON: Wala muna. Walang nag-iimbita e. Walang sponsor.
PIO: Gusto mo, i-sponsor kita?
ANTON: (mabibigla siya) Talaga?
PIO: Why not— tagal ka nang overdue. It's about time na mag-one-man-exhibit ka. Ilang taon ka na bang nagpipinta?
ANTON: Mga 15 years na.
PIO: Kita mo Kailangan na nga.
ANTON: Yagit kasi tayo e.
PIO: Don't worry. Ako'ng bahala.
ANTON: Kailan?
PIO: Anytime you want.
ANTON: Are you serious?
PIO: Do you think I'm not?

Ilang sandaling katahimikan. Liliwanag ang mga mata ni ANTON.

ANTON: (iche-cheers niya 'yung iced tea sa harap ni PIO) This calls for a celebration!

PIO: You deserve it, though.

Pupunta siya sa modelo at iche-cheers niya rin ito. Mapapangiti ang modelo.

Maya-maya'y—

PIO: O, tapos ka na—

MODELO: Ay, salamat.

PIO: Giniginaw ka ba?

MODELO: (kukunin ang bathrobe sa silyang katabi niya) Ang init-init nga e.

PIO: Ganiyan ka na lang.

MODELO: Pio, a—

PIO: Anton, si Mara. Modelo ko. Mara, si Anton— isa sa mga top-rated artists ng Mabini.

MARA: Kumusta?

ANTON: Hi.

PIO: O— (kay ANTON) Baka gusto mong mag-model sa'yo si Mara, sabihin mo lang.

ANTON: Sige. Sa next project ko. Sa solo exhibit ko.

PIO: Tama!

MARA: (kay PIO) Hey, I have to go.

PIO: Okay. Thanks a lot.

MARA: You're welcome.

PIO: Sa uulitin a.

Ngingiti si MARA. Lalabas siya sa studio na naka-bathrobe lamang.

PIO: You know your way to the bathroom.

MARA: I know.

Sandaling katahimikan. Mapapangiti ang dalawang magkaibigang pinto.

PIO: Maganda siya, ‘di ba?
ANTON: Atsaka, hayop ang katawan. Ang sarap ipatong sa canvas.
PIO: Sa canvas lang?
ANTON: Pilyo ka pa rin a.
PIO: So now you know where I draw my inspiration from.
ANTON: Alam ko. Alam kong magaling ka pa rin pumili.
PIO: Ako ba, pipili ng ‘di maganda— Ang pangit ko na nga e. Ano pang mangyayari sa ‘kin?
ANTON: Hindi ka naman pangit. Rugged looking lang.
PIO: Kaya mas sensitive ang taste ko sa mga magaganda.
ANTON: Ganon ba ‘yon.
PIO: Siyempre, ang mga guwapo, walang mga taste ‘yan. Kasi ordinary na sa kanila ang magaganda. Hindi na iba sa kanila. Tingnan mong mga Caucasians, mga Americans— ang type nila, mga ethnic-looking. Mga exotic. Mga pinay na maiitim at kinky ang buhok. Mga mukhang chimay.
ANTON: ‘Ba, maganda ang chimay ko, hoy.
PIO: Kasi, unique sila. Pag bihira sa isang lugar, it becomes outstanding. Kaya gumaganda.
ANTON: Well, if that’s their concept of beauty—
PIO: Patingin ng obra mo.

Kukunin ni ANTON ang kaniyang painting at bubuksan ito ng dahan-dahan na animoy talagang pinag-iingatan ng husto. Ipapakita ito kay PIO.

ANTON: O.

Ilang sandaling katahimikan. Pagmamasdan ni PIO ng maigi ang obra ni ANTON. Ngingiti ito at susulyap kay ANTON.

PIO: Galit na galit.
ANTON: May passion ba?
PIO: Sumisiklab.

- ANTON: What do you think?
- PIO: Mas gusto ko ‘yung isang dinala mo.
- ANTON: Alin, ‘yung ‘Dapithapon’?
- PIO: Countryside scene ‘yon, ‘di ba?
- ANTON: Oo.
- PIO: Mas gusto ko ‘yon. Parang mag-asawa ‘yung tingkad ng kulay ng sunset at sunrise— ‘yung shade mo ng magenta at tangerine.
- ANTON: Marmalade ‘yon. Crimson mixed, actually— kaya lang, a little darker than the usual marmalade.
- PIO: Oo nga. Marmalade— magandang contrast sa kulay ng bukid na almost rust and apple green.
- ANTON: Tuyo kasi ang lupa n’on.
- PIO: Gan’on ang gusto ko. D’on ako napa-bilib sa iyo. Tulad nitong estudyante ko.
- ANTON: Nagtuturo ka uli?
- PIO: Tutorial class lang. Dito sa bahay.

Tutungo siya sa isang sulok at kukunin ang isang nakasabit na painting. Ipakikita niya ito kay ANTON.

- PIO: Tingnan mo ‘to. Anong oras sa palagay mo ang sikat ng araw dito?

Ilang sandaling katahimikan. Pagmamasdan ni ANTON nang maigi ang larawan.

- ANTON: Maga-alas siyete.
- PIO: Tama. Pero ‘di mo napapansin ‘yung ilaw na pumasok sa loob ng bintana, nag-iba—
- ANTON: Reflection ‘yan. Kaya dapat, lighter ang shade. May halong cream at dapat, mas pino ang pahid, ‘di ba.

Imumuwestra ni ANTON ang lugar sa larawan na tinutukoy niya. Sasalatin ng maigi ito.

ANTON: (habang sinasalat niya ang tinutukoy sa larawan) O—

PIO: Tama. Pero hindi nagco-compliment sa shadow na na-create don sa buhok niya. Nagmukhang kalbo, o—

ANTON: Pero kung iyan ang natural reaction ng ilaw e—

PIO: ‘Di dapat, hindi niya sana inanggulo ng ganito. Dapat dinaya na lang niya ‘yung puwesto ng babae. Instead na nakadungaw sa direksiyong ‘yan, sana, kunwari, may pinagmamasdan siyang bulaklak o ano man para ‘yung line of gaze niya, sa kanan.

ANTON: O sana, nasa ulo na lang niya ‘yung bulaklak o ano man yon para ma-break ‘yung monochromatic tone ng ilaw at buhok niya.

PIO: Puwede rin.

ANTON: Atsaka kulang sa flesh tone, ‘di ba?

PIO: Well, sa ‘kin tama na.

ANTON: Alam mo, nami-miss ko ‘yung mga ganitong usapan.

PIO: Bakit, marami ka namang kasamang pintor sa inyo a—

ANTON: Oo. Pero halos flat ang mga pananaw nila. Halos puro litrato kasi ang pinagkokopyahan. Kundi kalendaryo, mga postcards. Wala na sa kalooban nila ang ginagawa nila. Nagmumukha na kaming robot doon.

PIO: Pati ikaw?

ANTON: Minsan— (sandaling katahimikan) Madalas—

PIO: Although you can’t blame them. Mga commissioned works ‘yan e.

ANTON: Iba talaga yung galing dito— (ituturo niya ang puso nito).

PIO: Pero honestly, hindi ko gusto ito.

Pagmamasdan niya ‘yung dalang canvas ni ANTON ng ‘MAGSASAKA.’

ANTON: Anong problema?

- PIO: Masyadong madilim. At magaspang.
- ANTON: E kung iyon ang isinasaad ng tema e. Kaya nga amber at somber tones ang bagay.
- PIO: Textural metaphor, you mean—
- ANTON: Exactly.
- PIO: You're right— although this makes the painting too prosaic for comfort. Hindi ka nag-iiwan ng imahinasyon sa audience mo. Masyadong literal. Dapat, mag-create ka ng contrapuntal stroke through complimentary colors or shades na makaka-deviate sa audience ng straight forwardness ng message. That's why it looks flat. It feels flat. Masyadong linear ang structure. Nagmumukhang propaganda tuloy. Mukhang cliché na.
- ANTON: (medyo inis na siya) Ano pa?
- PIO: 'Yon lang.
- ANTON: Parang gusto mong sabihin, ulitin ko na lang kaya.
- PIO: Nasa sa 'yo 'yan. Pero 'di ko sinabing ganon. Ang sabi ko lang it could have been better.
- ANTON: (uubusin niya ang kaniyang iced tea) May iced tea pa?
- PIO: Sandali. (tatawag siya sa labas) Pinang, iced tea pa.

Sandaling katahimikan.

- PIO: Ano'ng sa palagay mo?
- ANTON: (iibahin niya ang usapan) May latest ka bang ginagawa ngayon?
- PIO: Puro pasadya. In fact, marami akong tanggap. Puro overdue na nga.

Sandaling katahimikan.

- PIO: Kung wala ka masyadong ginagawa, baka puwede kang mag-ghost artist sa 'kin.

Matitigilan si ANTON sa binanggit ni PIO.

- ANTON: Sino na ang mga naging ghost-artist mo?
- PIO: Si Fidel. Yung classmate mo. (sandaling katahimikan) Pero nasa States na siya ngayon. Matagal na nga akong naghahanap. May marerekomenda ka ba?
- ANTON: Meron kung sa meron. In fact, marami. Kaya lang, 'di ko alam na ginagawa mo na pala 'yan.
- PIO: Bakit, may masama ba?
- ANTON: Ewan ko. Nagulat lang kasi ako.
- PIO: Kailangan e. Sa dami ng tanggap ko. Para na nga akong couturier. (sandaling katahimikan) Kung baga e, mga assistants lang sila. Silang mananahi, akong master-cutter.
- ANTON: Ikaw ang nagpo-polish—
- PIO: Oo. Tapos, pinipirmahan ko.
- ANTON: Gusto mo ng referral?
- PIO: Kung mayroon ba e. Anytime. Basta rekomendado mo. Pero, kung puwede ka—
- ANTON: Sa ibang araw siguro. Sa mga special projects mo.
- PIO: Sinabi mo a.

Darating si PINANG at ibibigay ang isang baso ng iced tea kay ANTON.

ANTON: (kay PINANG) Salamat.

Lalabas ang katulong.

- PIO: Kumusta na ang asawa mo?
- ANTON: Mabuti.
- PIO: Hindi ka na ba nahihirapan sa kaniya?
- ANTON: Nahihirapang pa'no?
- PIO: Hindi ba siya sagabal sa'yo?
- ANTON: Hindi. In fact nga, natuturuan ko siya. Nag-uumpisa na siyang magbenta ng mga paintings ko.
- PIO: Talaga? 'Di mabuti.

Sandaling katahimikan

- PIO: Naalala ko ‘yung sabi sa kin ni Manansala na mahihirapan daw akong umasenso dahil sa nag-asawa ako— ‘di ko matanggap-tanggap ‘yung sinabi niyang wala na kong pag-asang sumikat pa— Pero tingnan naman niya ngayon— Kulang na lang e, gawin nila ‘kong national artist.
- ANTON: Sabagay, sa dami ng citations at awards mo, ‘di malayong mangyari ‘yan.
- PIO: Kaya nga lang, iniwan niya ko.

Sandaling katahimikan.

- ANTON: Ilang taon na kayong hiwalay?
- PIO: Mga tatlong taon na. Naalala mo nung ninong ako sa kasal ninyo, after a week, umalis siya. Ni hindi man lang nagpaalam. Ni walang sulat o ano man. Hanggang ngayon, ni ha, ni ho, wala.
- ANTON: Sabagay, ‘di kayo nagkaanak.
- PIO: Mabuti kamo, hindi. Kundi’y made-deprive siya ng pagmamahal ng isang ina at an early age.
- ANTON: Talagang hindi ba kayo magkasundo?
- PIO: Hindi niya talaga masikmurang pag-pipinta e. Malayo ang damdamin niya sa sining. Kumpleto naman siya sa gamit— hindi ko naman siya pinababayaan - suwerte nga siya dahil naka-pag-asawa siya ng pintor na may kaya. E kung sa struggling Mabini artist siya napunta, ‘di gutom siya— kaya suwerte ka pa rin.
- ANTON: Sana nga.
- PIO: Pero kahit anong sabihin nila— na de kalibreng national artist na raw ako— mayroon pa rin akong mga insecurities. Siguro, hindi mawawala yon.
- ANTON: Mabuti nga ‘yan. Macha-challenge ka pa rin sa iba. Sa mga new trends. Para di ka magsawa sa ginagawa mo.

- PIO: Hindi yon e. Alam kong natural yang ganahan ka sa kompetensiya ng craft. Para maging masigasig ka. Pero, pag ang inaalala mo ay ‘yung style mo, nakaka-insecure talaga.
- ANTON: May sarili ka namang style a.
- PIO: Pero ‘di pa sapat ‘yon. Parang kulang. Hindi ko lang alam kung ano.
- ANTON: Pero d’yan ka sumikat.
- PIO: Yun nga’ng nakapagtataka— sa estilo kong ito ako sumikat, pero ‘di pa ako kontento, ‘di pa ako masaya. Kailangan ko sigurong hanapin pa ang direksyon na pupuntahan ko para maabot iyan. Kailangan ko sigurong mag-eksperimento. Hindi kasi ako sigurado na tama ang ginagawa ko— o ito nga ba talaga ang estilo para sa’kin— Parang may kulang—hindi ko alam kung ano— at kung bakit.
- ANTON: Baka inspirasyon.
- PIO: Imposible. Sa dami ng accolades na natanggap ko, sasabihin mo bang wala akong inspirasyon—
- ANTON: E sino’ng inspirasyon mo?
- PIO: Inspirado ako sa lahat ng temang pinipinta ko. Kaya gusto kong trabahuhin. Kagaya ni Mara— ang pag-rerebelde sa sarili kong estilo—Nararamdaman kong nag-rerebelde ako sa art form na nakagisanan ko. Gusto ko’ng mag-iba. Gusto kong ibahin— Gusto kong magwala.
- ANTON: Hindi siguro sa estilo mo ikaw nagkukulang. Kundi sa sarili mo. Nararamdaman mo sigurong may kulang sa buhay mo. Kaya naiimpluwensiya ang pananaw mo sa pagpipinta.
- PIO: Sa palagay mo?
- ANTON: Ewan ko. Analysis ko lang ‘yon.
- PIO: Hindi naman siguro psychological to ‘no.
- ANTON: Bakit hindi—
- PIO: Ewan— pero nararamdaman ko na hindi pa ko nakakarating sa gusto kong puntahan. ‘Yung nais kong makamtan.
- ANTON: Kung mag-iiba ka ng estilo’y baka mabigla ang mga tagahanga mo— mga followers mo. Siyempre, kailangan mo rin silang

unawain. Dahil kailangan mo sila. Iyong mga kolektor— Mga kritiko mo— Mga dealers— baka hindi ka na nila maintindihan.

PIO: Hindi nila ako kailangang intindihin. Kung gusto nilang ginagawa ko, huwag na silang magtanong pa. Magtiwala sila sa mga likha ko. Kung ayaw nila, hindi ko sila pipilitin.

ANTON: Mukhang nagiging emosyonal ka na.

PIO: Si Manansala, nung namatay— nagpipinta pa rin. Marami siyang ‘di natapos. Sa palagay ko, mayroon pa siyang gustong sabihin. Hindi lang niya masabi.

ANTON: Ikaw ba, alam mo ang gusto mong sabihin?

PIO: Alam ko. Pero hindi mo rin masasabi. Magpipinta pa rin ako ng magpipinta hangga’t gusto ko. Walang makakapigil sa ‘kin. Kahit sarili ko.

Ilang sandaling katahimikan.

ANTON: Pio.

PIO: Bakit?

ANTON: ‘Yung solo exhibit ko, huwag mong kalimutan.

PIO: Kalimutan ko na’ng lahat, huwag lang ‘yan.

ANTON: Sinabi mo ‘yan a.

Magngingitian ang dalawang magkaibigan. Unti-unting didilim ang entablado.

IKATLONG YUGTO

Makalipas ang limang buwan. Sabado, alas seis ng gabi sa studio ni ANTON. Kasalukuyang nag-iinuman ang barkadang sina ANTON, SANTI at CALOY.

ANTON: Inom pa kayo a. Ang daming beer diyan.

SANTI: Mukhang happening talaga 'to. Hindi gaya last year. Nag-Mister Donut lang tayo.

CALOY: Asenso ba?

SANTI: Oo. Wala kasi n'on e.

ANTON: Ang tagal ng mga 'yon a. Sabi ko, alas otso.

SANTI: Parang 'di mo kilala 'yung mga iyon.

CALOY: Baka may mga tinatapos.

ANTON: Bahala sila. Basta ubusin natin 'to. Nagpabili pa 'ko ng dalawang case atsaka lechong manok.

SANTI: Paborito mo?

ANTON: Basta manok. Tsaka 'yung pinaghalong manggang hilaw tsaka sibuyas, kamatis at bagoong.

SANTI: Sarap na pulutan n'on! (kay CALOY) Mapapasubo ka nito, pards.

CALOY: Oo nga e. Ang taba-taba ko na.

SANTI: Ba, kailangan, mag-celebrate tayong tatlo. Kahit walang dumating sa kanila.

ANTON: Ang sabi sa 'kin ni Ador, alas singko pa lang, nandito na sila.

CALOY: Nakita ko siya kanina sa tapat ng Caltex.

ANTON: Kailan?

CALOY: Kani-kanina. Nung bumili ako ng yosi papunta rito.

ANTON: Anong sabi?

CALOY: Susunod na raw siya. Hahabulin lang daw 'yung buyer niya sa Hotel Aurelio. Oorder pa raw yata ng ilang reproduction ng kalendar— 'yong pinagawa sa kanya.

ANTON: Naka-tipak na naman si loko a. Magdudusa nga lang siya sa ka-kokopya.

CALOY: Kahit na. Pera pa rin yon, ‘ba.
 SANTI: Susunod na siguro ‘yon. Diyan lang pala sa Hotel Aurelio e.
 CALOY: Unless magtagal pa siya roon.
 ANTON: (kay CALOY) Hoy, hindi mo ginagalaw yong beer mo a.
 SANTI: Baka lumutin ‘yan.
 CALOY: Hindi naman talaga ‘ko umiinom e.
 SANTI: ‘Ba, dapat matuto ka. Sa barkadang to, walang di umiinom.
 ANTON: Huwag mong demonyohin ‘yan, oy— straight ‘yang kumpare kong ‘yan. Pati nga sa asawa, napagkakamalang under.
 CALOY: Loko mo, baka maniwala ang kliyente ko.
 SANTI: May nililihim ka pala, pards. Kaya ka pala laging late sa usapan. Siguro, hindi ka makaalis-alis agad sa inyo. Pinaghuhugas ka pa siguro ng plato.
 ANTON: May surpresa ko sa inyo, oy.
 SANTI: Ano? Blow-out na naman ba?
 ANTON: Hindi, oy.
 SANTI: E ano?
 ANTON: Ano’ng kala n’yo, kayo lang ang may karapatang mag-celebrate?
 SANTI: ‘Di ba birthday mo— Ano pang ice-celebrate natin?
 ANTON: Hulaan n’yo—
 SANTI: Wow naman, pare - ayoko nang manghula. Mag-inuman na lang tayo.
 ANTON: Siret?
 SANTI: O sige— sige.

Ilang sandaling katahimikan.

SANTI: Ano? Pa-suspense ka pa.
 ANTON: BUNTIS SI DELIA.
 SANTI: Ha? Galing a! Nakaisa ka na naman.
 CALOY: Nadale mo. Ikasa mo pards.

Maggi-give me “five” sila.

SANTI: Bilib na talaga ko sa’yo.

CALOY: Dapat lang ‘di ba— (kay ANTON) Nakapag-solo exhibit ka na— Malaki ang kinita— kaya magblow-out. Dapat lang.

ANTON: (kay CALOY) Ikaw, kailan ka naman mag blo-blow-out? Pangako ka ng pangako. Nakihati ka na’t lahat.

CALOY: Hindi, a -

ANTON: Ang suwerte nating tatlo ‘no— Hindi na tayo yagit ngayon. (kay CALOY) Ikaw, nagpipinta na uli. (kay SANTI) Tapos ikaw, binalita na sa ‘kin ng San Juan group. Saan bang exhibit n’yo?

SANTI: Sa Pinaglabanan daw.

ANTON: Okay ‘yon. Kabarkada ko ‘yung iba riyán.

SANTI: Kung ‘di dahil sa yo, ‘di sana ko sasali.

ANTON: Okay naman sila e. Bakit, may ibubuga ka naman a. Suggestion ko, sumali tayo sa art competition ng AAP next year. Kung trip n’yo.

SANTI: Puwede. (magbabago ang isip) Hindi— mas bilib kasi ako dito sa dealer ko. (kay CALOY) Baka kalimutan mo na kami a. Mukhang ganadong-ganado ka na kasing mag-pinta. Sino bang inspirasyon mo?

CALOY: Sino pa, ‘di asawa ko.

SANTI: Ang corny mo. Asawa mo na nga, inspirasyon mo pa. Dapat, iba.

CALOY: Dapat asawa ko. Siya ang nagbebenta ng gawa ko e.

ANTON: Oo nga. Dapat lang.

SANTI: E ‘di pag bayad sa kaniya, deretso sa grocery.

ANTON: Pagkain naman nila e.

SANTI: Hindi man lang dumadaan sa palad mo?

CALOY: Iba ang pinadadaan ng misis ko sa palad ko.

SANTI: BASTOS. Anim nang anak ninyo, a.

ANTON: (kay SANTI) Mabuti kamo, ang misis niyang nagbebenta sa mga gawa niya. Inuuna siyempre ‘yung sa kaniya.

SANTI: Marami ding nagpapabenta sa kaniya kayat may kompetensiya na kayo sa pagde-deal.

ANTON: Misis na nga niyang nagde-deal. Nagpipinta na lang siya ngayon. (kay CALOY) ‘Di ba?

SANTI: Oo nga pala.

CALOY: Artist na rin ako ngayon, oy. Kala mo ikaw lang.

SANTI: Pero wala ka pang seryosong gawa.

CALOY: Darating din tayo diyan. Isa-isa lang.

SANTI: Good luck, pare.

Magtatagayan sila.

CALOY: Thank you.

SANTI: Wala na ‘kong dealer ngayon.

CALOY: Kay misis, gusto mo?

SANTI: Dealer mo yon e. Siguradong uunahin ‘yung sa‘yo.

CALOY: Hindi ganiyan ang misis ko. Honest ‘yon. Tsaka kikita rin naman siya kahit ‘di sa kin ang mabenta niya.

SANTI: Pero iba na rin ‘yung sa‘yo. Pareho kayong kikita. Unless hindi mo siya binibigyan ng komisyon.

CALOY: Anong hindi e, buong bayad nga, sa kaniya lahat napupunta.

ANTON: Ibig mong sabihin, walang napupunta sa yo, kahit piso?

CALOY: Binibigyan naman n‘ya ‘ko.

SANTI: Under ka talaga.

ANTON: Anong malay mo, sinusuwerte si Pareng Caloy dahil mabait siya sa kaniyang asawa. Mapag-bigay.

CALOY: Tsaka hindi na ko nambababae ngayon.

ANTON: Dapat.

SANTI: Hmm— baka lalaki naman.

CALOY: Inggit ka lang.

SANTI: Saan, sa panlalalaki mo?

ANTON: Psst— Tama na nga kayo diyan.

Sandaling katahimikan.

- ANTON: Pero utang ko lahat to kay Pio.
- SANTI: Kala ko ba, inimbita mo siya?
- ANTON: Hindi na niya siguro kayang lumabas. Naka-wheel chair na e.
- SANTI: Sinong kasama niya sa bahay?
- ANTON: May nurse siyang kinuha.
- SANTI: Ang buhay nga naman— parang kailan lang e, ang lakas-lakas ng tao. Ngayon, hindi na makalakad.
- ANTON: Ganiyan talaga.
- SANTI: Pang-ilang stroke na niya 'yon?
- ANTON: Pangatlo na. In fact, bihirang nakakaligtas sa pangatlo. Buti nga, nabaldado lang.
- CALOY: Anong huling ginawa niya?
- ANTON: Sariling bersyon niya ng Madonna and Child. Atsaka 'yung self-portrait niya.
- CALOY: Sa oil?

Tatango lamang si ANTON. Sandaling katahimikan.

- ANTON: Atsaka mayroon siya'ng ginagawang hindi niya matapus-tapos. Mukhang iba'ng klase. Atsaka 'di nagco-compliment ang mga color scheme. Parang cubist na 'di mo maintindihan—
- SANTI: Expressionist kung gano'n.
- ANTON: Oo.— (sandaling katahimikan) Naalala kong sabi niya sa 'kin no'n— na may hinahanap pa siya ng hindi niya alam kung ano. Hindi pa siya kuntento sa mga nagawa niya. Baka 'yon na 'yong umpisa ng pagrerebelde niya— Sayang at di niya natupad 'yon.
- SANTI: Ganiyan talaga ang buhay. Umiikot 'yan. Kaya patuloy na nagbabago ang pananaw mo, sa ayaw at sa gusto mo.
- CALOY: Kung magsalita ka, 'kala mo, ilang ikot ka nang nagbabago ng pananaw. E hanggang ngayon nga, nandiyan ka pa rin sa nature-tripping mo.

SANTI: Impressionism `to. Sariling impression ko `to ng nature.

CALOY: Still life impression ng nature, kamo.

ANTON: Tama na nga kayo diyan. (sandaling katahimikan) Mahihirapan na sigurong makapunta `yon.

SANTI: Puwede ka pa ring mag-ghost artist sa kanya—

ANTON: Paralyzed na`ng kalahati ng katawan niya, Santi. Kaya hindi rin siya makakapirma.

SANTI: Wala na nga—

ANTON: `Yon din nga`ng binabalak ko non e. Para man lang makaganti sa kabutihang ginawa niya.

CALOY: Kung i-nominate kaya natin bilang National Artist. Ang Mabini group ang mage-endorse.

SANTI: Oo nga `no. Puwede `yon. Atsaka sigurado akong marami ring pipirma sa endorsement na `to. Hindi lang— Mabini group kamo. Baka pati ang kabilang kampo. Tatal, magaling naman talaga siya e. Ano—

CALOY: Kaya lang, kumukuha siya ng ghost artist— parang may kontradiksyon yata—

SANTI: Oo nga `no. Sabagay, tama ka riyon. Nakakahiya nga. Ba't di ko naisip `yon?

ANTON: Alam mo kung bakit?

SANTI: Bakit?

ANTON: Kasi minsan, kapag nakaugalian na— at nakasanayan na, akala natin tama.

CALOY: Hindi lang minsan kamo. Madalas. Atsaka may bahid pulitika naman `yang mga yan e. Prerogative ng Presidente ang maghirang nang National Artist— kung sino`ng mapagtripan nya— o kung kanino siya may utang na loob kahit hindi naman karapat-dapat. `Di ba?

SANTI: Basta, ang importante'y in-love tayo sa ginagawa natin. (sandaling katahimikan) Basta, pag natuloy ang exhibit namin, gagawin ko ang gusto kong gawin— Walang makakadikta sa'kin. (kay ANTON) kahit ikaw— (kay CALOY) o ikaw – Bakit, `di ko naman ibebenta sa `yo a—

CALOY: Sino ba'ng may sabing ibenta mo—

ANTON: Kahit anong gustuhin mo, gawin mo. Huwag kang magpapalila sa kanila. Kaya lang, ang sabi ko, bigyan mo ng social concern ang mga tema mo.

SANTI: Social concern? Para lang maging sensational?

ANTON: Ganiyan ba'ng pagkilala mo sa `kin—

SANTI: Ikaw, kilala kita. Sincere ka sa mga protests mo. Pero hindi lahat ng mga social realists, ganiyan. Maraming peke d'yan as much as there are other pekes in this world. Pretending to be socially conscious. Socially relevant. This is a much abused term. Kaya I'd rather remain 'irrelevant' than be a great pretender like the rest. Marami na masyado ang mapagkunwari at mapagbalatkayo sa mundong ito.

Hindi siya papansinin ni ANTON. Mapapansin niya na wala ng beer at pulutan sa mesa.

ANTON: (sisigaw sa labas) DELIA—
(sa kaniyang sarili) Pambihirang babae `to o—

CALOY: Hayaan mo na. Darating rin `yon.

ANTON: E kanina pa e.

CALOY: Baka nasa labas lang—

Sandaling katahimikan.

SANTI: O, 'di ba—

Hindi siya papansinin ni ANTON. Magmumuni-muni lang ito habang umiinom ng beer. Sandaling katahimikan.

ANTON: Noong araw, ang mga gawa ko raw, parang Rembrandt. Parang Van Gogh— Parang Picasso— Naisip ko, wala pa `kong artistic identity no'n in terms of style.

- CALOY: Hindi ka ba naco-compliment no'n— 'Yang i-compare ka sa mga masters?
- ANTON: Natutuwa ako. At the same time, malungkot. Because that means I still need to be original. I have to work on my style.
- CALOY: But you cannot divorce yourself from them. Somehow, one way or the other, you'll be influenced and inspired by these people.
- ANTON: Totoo 'yan. I'm not discounting that. In fact, it's an advantage to idolize these masters in order to have a firm background in classical art. But you should know your limits. You should learn when to divorce them and when to reconcile with them, when to stop getting awed by their works and when to begin creating your originals. In other words, influences and inspirations should always be put to an advantage. Because at the end of the day, it's your style that really matters.
- SANTI: Pero pinilit mo ba? 'Di ba, ikaw ang may sabing darating at darating din 'yon—
- ANTON: That was my experience. Kahit anong gawin mo, hindi lalabas 'yan. Darating na lang talaga. But you have to help yourself by doing lots of research, readings, attending and participating in lectures, seminars, workshops, symposia— And most of all, experience, experiencing life to the fullest. Live it, and not just paint it. Immerse yourself in it. In other words, be a part of it. Get involved! Of course, you could merely observe like the rest but be very keen and sharp with your observations.
- SANTI: (pabiro) Nag-lecture si Anton!
- CALOY: (kay SANTI) Oo nga. Mukhang ganadong-ganado a.
- SANTI: (kay CALOY) Hayaan na natin. Tatal, birthday naman niya e.
- ANTON: `Tang-ina n'yo `a. Pinag-tritripan n'yo na naman ako a. Ayaw n'yo `yon. It's food for thought.
- SANTI: E ba't `di na lang nila tayo bigyan ng proteksyon sa mga turistang `yon -
- CALOY: Sino?
- SANTI: 'Yung mga foreigners na nage-exploit na kung 'kala mo, sinong kaya tayong bilhin ng kanilang mga dolyares— 'Yung

mga nagbi-business ng mga paintings abroad— Porket mura ang labor dito, ‘kala nila pati art works natin, presyong galunggong—

CALOY: Hindi. ‘Yung nagbibigay ng proteksyon—

SANTI: Sino pa kundi ang gobyerno natin— Ba’t ‘di nila tayo ipagtayo ng isang artists’ village kaya, para maiwasan ang mga ito— at para ma-regulate ang mga artists’ fee sa mga consumers na ‘yan—

ANTON: Audience—

SANTI: Mga audience na ‘yan. O magtayo tayo ng unyon para maka-impose tayo ng minimum fee sa isang painting— regardless of its quality, o isang flea market sa mga bargain commercial paintings. Para mahiwalay ang mga ‘to sa mga serious art works— mga obra natin.

CALOY: Hindi ba discriminatory ‘yan?

ANTON: Depends on how you look at it. From whose point of view?

CALOY: Sabagay— Sasabihin ng mga serious artists, sa kanila ang mga obra at ang mga nagko-komersiyal, sasabihin nilang sa kanila ang pang-masa. Kaya hindi mo malalaman kung ano ang iba-bargain—

ANTON: Maging honest na lang dapat ang gumagawa. Sila ang mag-husga kung anong paintings nila ang pang-flea market o hindi. O alin sa mga gawa nila ang tinuturing nilang mga obra. Then they decide for themselves. And not the others, like those entrepreneurs who don’t know any better about the craft except to market them. Mabuti sana kung lahat ng mga artist-dealers gaya mo— (kay CALOY)

SANTI: Hindi ba si Michaelangelo, nung nagkasakit, nagalit sa Pope dahil gusto niya’ng ipatapos ang “Creation” niya sa Sistine Chapel kay Raphael— Hindi pumayag si Michaelangelo. Pinagpatuloy din ni Raphael pero si Michaelangelo pa rin ang nagtapos— Sira lang ang kamada kung ibang artist na ang magpapatuloy. Maaaring ituturing na small fraction ang sa kaniya. O maaaring hindi na kaniya. Hindi kasi magiging buo ang world view mo. Hindi bigay na bigay— Kahit ba

estudyante niya si Raphael, unethical pa rin ‘yung ginawa ng Pope. Hindi man lang nirespeto ang pagkatao niya bilang artist— `Yon— Isang classic example ‘yan sa mga producers o financiers na hindi marunong kumilala sa dignidad ng isang artist— o ng isang ordinaryong tao na lang— Ang mga ganiyan, dapat makasali sa artikulo ng konstitusyon ng ating unyon at sa Code of Ethics kung makapagtatag tayo, kung saka-sakali—

Ilang sandaling katahimikan. Maaalala ni ANTON na uutusan niya ang asawa upang kumuha ng beer at pulutan.

ANTON: (sisigaw) DELIA— (kina SANTI at CALOY)

Gusto n’yo pa ng beer?

CALOY: Mamaya na. Hintayin natin ‘yung iba.

ANTON: Marami pa d’yan.

SANTI: Hayaan mo sila. Ang tagal nila e.

CALOY: Wala pa ‘yung katulong mo?

ANTON: Wala pa e. Kaya ang kumare mo’ng gumagawa ng lahat.

CALOY: Ang inaanak ko nga pala—

ANTON: Do’n sa labas. Nangangapitbahay siguro. Walang alam ang mga ‘yan kundi laro.

SANTI: ‘Di bale. Bakasyon naman e.

ANTON: (sisigaw siyang muli) DELIA—

CALOY: Pinabili mo kamo ng lechong manok at beer—

ANTON: Pero dapat, nandito na `yon. Kanina pa ‘yan e.

SANTI: Hirap ng walang katulong `no—

ANTON: Mabuti kamo, mabait `tong asawa ko. Wala kang maririnig na reklamo.

CALOY: Suwerte ka rin sa asawa—

ANTON: Magbibig-anghel ka rin sana—

SANTI: Totoo naman a.

ANTON: Ibig kong sabihin, sana’y tuloy-tuloy na.

CALLOY: At sana'y tuloy-tuloy na rin ang suwerte natin.
SANTI: Dapat—
ANTON: Sandali a. Ako na lang ang bahala.

Tatayo si ANTON at lalabas patungong kabilang kuwarto.

SANTI: 'Buti pa. Marami sigurong ginagawa 'yon.
CALLOY: Sabihin mo, sumali siya sa 'tin—
SANTI: Hindi mahilig si mare sa mga ganito. Mas gugustuhin pa no'n matulog.
CALLOY: Birthday naman ni pare e.

Mag-iinuman sila at papapak sa natitirang pulutan.

CALLOY: Ang bait ni ANTON 'no—
SANTI: Oo. Walang kaparis. Sa lahat yata ng kaibigan natin siya ang naiiba. Masasabi mong kayamanan ang magkaroon ng ganiyang klaseng kaibigan. Mas malapit pa 'ko diyan kaysa sa mga kapatid ko e. Pag may problema 'ko, sa kaniya 'ko lumalapit. Kahit anong problema— tutulungan ka. Gagawa at gagawa siya ng paraan. Ganon din ba siya sa 'yo?
CALLOY: Nung college kami. 'Yung barkada ko, barkada rin niya, kahit three years ahead kami sa kanya. Maraming kilala si Anton. May PR 'e. Sabi ko nga sa kanya, kumandidato siya no'n sa student council. E ayaw— masyado raw siyang mae-expose.
SANTI: Sira rin ang ulo ng loko—

Magtatawanan sila. Maya-maya'y may parang malakas na kakalabog sa labas na mukhang nanggaling sa kabilang kuwarto nina ANTON. Magtataka ang dalawa.

CALLOY: Ano 'yon?
SANTI: Ewan ko. (sisigaw sa labas) ANTON—

Ilang sandaling katahimikan. At maririnig nila ang boses ni ANTON sa labas.

ANTON: Putang ina!

Magtitinginan ang dalawa.

SANTI: Bakit?

Ilang sandaling katahimikan. Maya-maya'y papasok si ANTON sa studio. Malungkot at pawang tulala. May dala-dala siyang kapisasong papel na nakalukot sa kanang kamay niya.

CALOY: Anong nangyari—

ANTON: (ipapakita niya ang kapisasong papel kay SANTI) Putang ina

Babasahin ni SANTI ang sulat.

CALOY: Anong nakalagay?

Ilang sandaling katahimikan. Matitigilan si SANTI at titingin kay ANTON. Aagawin ni CALOY ang sulat sa kamay ni SANTI at babasahin ito.

SANTI: Pambihira—

ANTON: Putang-ina—

SANTI: Pabayaang mo siya. Ginusto niya e. Wala tayong magagawa. Mapipigil mo ba—

CALOY: (pagkatapos basahin ang sulat) Hayop naman—

Itatapon ni CALOY ang sulat sa bintana.

ANTON: Hindi ko nga alam kung ano'ng nagawa ko. Hindi naman ako nagkulang sa kaniya. Mahal ko naman siya.

Mapapaiyak si ANTON.

SANTI: Okay lang `yon.

Tatapikin ni SANTI sa balikat si ANTON.

CALOY: `Di kaya may napagtripang iba—

SANTI: Imposible. Halos araw-araw, nandito lang `yon. Hindi naman lumalabas.

ANTON: Hindi lang siya siguro para sa `kin.

Mapapaupo si ANTON sa silya. Pawang mabigat na mabigat ang pakiramdam niya.

CALOY: E kung ganon e, bakit?

ANTON: Ewan ko.

SANTI: Talagang ganiyan ang mga artists. Hindi halos maintindihan ng iba. E ang sarili natin, `di natin maintindihan minsan e, iba pa kaya—

CALOY: Mahirap ba tayo talagang intindihin?

SANTI: Sa palagay ko. Ewan ko sa `yo.

Ilang sandaling katahimikan.

SANTI: Kalimutan mo na `yan. Mawawala rin `yan. Buti nga't hanggat maaga'y, nalaman mo na—

ANTON: E ang mga bata—

SANTI: Kami ang bahala. Nandito naman kami sa tabi mo.

CALOY: Oo, pare. Kami ang bahala sa kanila—

Ilang sandaling katahimikan.

CALOY: Ano kaya'ng ibig sabihin ng sinulat niya— “kung gaano kasalimuot at kapanglaw ang iyong paga-artista, gayon din ang dahilan ng aking pag-alis— “

May luhang tutulo sa pisngi ni ANTON habang nakangiti siya sa dalawa niyang kaibigan.

ANTON: Salamat, Santi— Caloy—

Tatapikin ni ANTON sina SANTI at CALOY.

SANTI: (tatayo siya) Tara. Mag-inuman tayo—

CALOY: Sige. Ako ang bibili—

Lalabas si CALOY.

SANTI: `Buti pa nga.

Sandaling katahimikan. Maya-maya'y may kakatok sa pinto sa labas.

SANTI: (sisigaw mula sa labas) `TON, SINA ADOR NANDITO—

SINA ADOR/BARKADA: (mga boses mula sa labas) HAPPY BIRTHDAY
TO YOU— HAPPY BIRTHDAY TO YOU— (kakantahin
nila) HAPPY BIRTHDAY, HAPPY BIRTHDAY— HAPPY
BIRTHDAY TO YOU—

Unti-unting didilim ang entablado.